

РОЛЯТА НА ДИСЦИПЛИНАТА ЗА ИЗГРАЖДАНЕТО НА УСТОЙЧИВОСТ. МЕДИАТОРЕН МОДЕЛ ЗА ВЛИЯНИЕТО НА СТРОГОСТТА НА РЕДА ВЪРХУ НИВОТО НА РЕЗИЛИАНС ПРИ ОБУЧАЕМИ ВЪВ ВВМУ „Н. Й. ВАПЦАРОВ“

Валери Стоянов, Росица Недева

THE ROLE OF DISCIPLINE IN BUILDING RESILIENCE. A MEDIATORY MODEL FOR THE INFLUENCE OF THE STRICTNESS OF ORDER ON THE LEVEL OF RESILIENCE IN STUDENTS AT THE NIKOLA VAPTSAROV NAVAL UNIVERSITY

Valeri Stoyanov, Rositsa Nedeva

Abstract: Висшето военноморско училище подготвя бъдещи морски професионалисти за военния и гражданския флот. Важно е бъдещите корабни специалисти да имат добра психична устойчивост гарантираща справянето им с повишените изисквания на средата. Целта на изследването е да се проследи въздействието на средата – учебна и военно -учебна върху нивото на резилианс, отчитайки въздействието на два основни фактора строгост на реда и позитивни взаимоотношения. Отчита се, че нивото на резилианса се развива в процеса на обучение под влияние на средата и нейните изисквания. Изведеният медиаторният модел показва влиянието на дисциплината (строгост на реда) върху нивото на резилианс при обучаемите, пречупвайки се през медиатора позитивни взаимоотношения. Получените резултати показват, че обучаемите във военен профил имат по-високо ниво на резилианс. Това може да се обясни с повишените изисквания на средата по отношение на дисциплината и субординацията, които успешно се възприемат от курсантите благодарение на изграденото екипно функциониране.

Ключови думи: резилианс, медиаторен модел, морски специалисти

1. Въведение

Важен период в развитието на личността е изборът на бъдещия ѝ професионален път. Ролята на средата на обучение в университета е определяща за формирането не само на професионално значими качества, но и е свързана с развитието на личностни и социални компетентности, важни за бъдещия живот. Много изследвания проследяват настъпващите промени в личността на студента от първата до последната му година в университета [10]. Установяват се промени в начина на мислене и подхода на решаване на проблеми, както и в ценностите и нагласите на личността [5] В този контекст актуален е въпросът как ще се развие резилиансът на обучаемите, подготвящи се за изпълнение на високорискови професии като корабни офицери в гражданското корабоплаване и военноморските сили.

2. Изложение

Във ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“ се обучават курсанти и студенти, подготвящи се за нуждите на Военноморския флот и гражданското корабоплаване, при това по подобни специалности, но при различна организация на процеса. В тази връзка е важно е да се установи влиянието на средата върху развитието на нивото на индивидуалния резилианс при двете категории обучаеми. Това подпомага оптимизирането на подхода в обучението на морски кадри както за военноморските сили, така и за гражданското корабоплаване.

Изследванията на нивото на психичната устойчивост и факторите, които оказват влияние върху нея, винаги вълнуват изследователите. Има много проведени изследвания в предметното поле на рубриката „резилианс“. В настоящата статия приемаме определението, че резилиансът е мултидименсионална характеристика, която, освен в зависимост от личностните качества и ресурси, варира и според контекста, времето, възрастта, пола и културния произход. Резилиансът се проявява при един и същи индивид, поставен в различни житейски обстоятелства [6,7,11]. Разработеният модел разглежда развитието на резилианса на отделния индивид като негова личностна характеристика. Учебно-образователната среда на

университета поставя редица предизвикателства пред постъпващите в нея курсанти и студенти. Отделянето от семейството, новопридобитата самостоятелност, поемането на нови отговорности са предизвикателство пред младите хора. Процесът на адаптация и социализация към нормите и изискванията на средата през първата година на обучение е изключително емоционално натоварващ. Изборът на професия е времето и усвояването на необходимите знания и компетенции оказват влияние върху личността. Професията на корабния офицер е с висок рисков потенциал изисква по - висока психическа устойчивост.

Степента на структурираност при обучаемите във военна среда е висока. Контролът налаган върху спазването на правилата от курсантите, също е по-завишен, в сравнение със студентите от същите специалности. Целта на настоящото изследване е да провери модела на взаимодействие между строгостта на реда и поддържането на позитивни взаимоотношения в учебно-тренировъчната среда на морската академия, върху нивото на индивидуалния резилианс като личностна характеристика при двете групи обучаеми. Очакванията са за медиаторен модел на взаимовръзка, при който позитивните взаимоотношения ще са медиатор на въздействието на строгостта на реда върху развитието на резилианса при обучаемите. Медиаторът показва механизма, чрез който независимата променлива е възможно да влияе върху зависимата и как и защо се осъществява това въздействие [4].

Данните за настоящото изследване са събрани през 2018 и 2019 година. Обект на изследване са курсанти (191 лица) и студенти (281 лица) от ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“, които се готвят за корабни офицери.

Използвани са следните методики за събиране на емпирична информация:

Въпросникът State Trait Resilience Inventory (STRI-33) е разработен от Chok Hiew (1998) [9] като модификация на Resilience Checklist на Е. Гротберг [8] (Grotberg 1995), който измерва резилианса като черта и процес. В България въпросникът е адаптиран от Панайот Рандев и стандартизиран за лица над 18г. от Росица Недева. Надеждността на използваната методика е висока: $\alpha = .865$, от данни на проведеното изследване. В настоящата статия се разглежда само резилиансът като способност за саморегулация, който се определя като личностна характеристика.

„Метод за оценка на социалната среда“ – на Ангел Величков и Мария Радославова. От използвания въпросник в настоящото изследване са включени данни от скалата „Строгост на реда“, която оценява степента, в която се санкционират отклоненията от установените норми на средата [1]. Скалата е надеждна Алфата на Кронбах е $\alpha = .776$, от данни на проведеното изследване, скалата включва 7 айтема.

„Метод за измерване на адаптацията на индивида към средата“ – методика на Ангел Величков и Мария Радославова. От използвания въпросник в разработването на медиаторния модел се използва скалата „Позитивни взаимоотношения“. Тя се определя от авторите на въпросника като умение за изразяване на емпатия и установяване на близки взаимоотношения с другите хора в средата [1]. Скалата се състои от 9 айтема, скалата е надеждна: $\alpha = .761$, от данни на проведеното изследване.

Резултатите са обработени със статистически програми SPSS-19, PROCESS version 4.0 for SPSS.

Резултати: В таблица 1 и 2 са представени резултатите от статистическа процедура по оценка на медиаторния ефект от взаимовръзката между строгостта на реда и позитивните взаимоотношения, при влиянието им върху резилианса на категорията обучаеми – курсанти.

Таблица №1 Позитивните взаимоотношения като медиатор на връзката между строгостта на реда (независима променлива) и резилианс (зависима променлива) при курсанти

	Нестандартизирани коефициенти		Стандартизирани коефициенти	t	P	95.0% CI за B	
	B	SE	β			Долна граница	Горна граница
Път „а“	1.090	0.055	.830	19.848	.000	0.982	1.199
Път „b“	0.8363	0.199	.445	4.189	.000	0.442	1.230
Път „с“	0.4766	0.262	.193	1.817	.071	-0.041	0.994

Таблица № 2 Изчислени ефекти от прилагането на статистическа процедура „Медиаторен анализ в process“, за установяване на позитивните взаимоотношения като медиатор на връзката между строгост на реда (независима променлива) и резилианс (зависима променлива) при курсанти

Ефект	Нестандартизирани коефициенти		Стандартизирани коефициенти	t	p	95.0% CI за B	
	B	SE	β			Долна граница	Горна граница
Общ ефект (с)	1.389	0.153	.562	9.076	.000	1.087	1.691
Директен ефект (с')	0.477	0.262	.193	1.817	.071	-0.041	0.994
Индиректен ефект (a*b)	0.912	----- -	.370	-----	----- -	0.462	1.335

Получените резултати (табл.1 и табл.2) показват наличие на индиректен ефект на строгостта на реда върху резилианса като способност за саморегулация. Този ефект е статистически значим ($R^2=.369$; 95% C.I. (0.462; 1.335)). Установеният индиректен ефект при курсантите показва, че резилиансът е повлиян от строгостта на реда чрез причинна връзка, в която строгостта на реда повлиява позитивните взаимоотношения, които на свой ред влияят върху резилианса като личностна характеристика. Резултатите при студентите (табл. 3 и табл. 4) потвърждават също хипотезата за позитивните взаимоотношения като медиатор по отношение влиянието на строгостта на реда върху резилианса. Това означава, че директният

ефект на строгостта на реда върху резилианса ще бъде значим само ако медиаторът (позитивни взаимоотношения), се контролира, т.е. се включи в медиаторния модел.

Таблица № 3 Резултати от статистическа процедура „Медиаторен анализ в process“, за установяване на позитивните взаимоотношения като медиатор на връзката между строгостта на реда (независима променлива) и резилианс (зависима променлива) при студенти

	Нестандартизирани коефициенти		Стандартизирани коефициенти			95.0% CI за В	
	В	SE	β			Долна граница	Горна граница
Път „а“	0.252	0.074	.213	.409	.001	0.106	0.397
Път „b“	0.651	0.100	.393	.501	.000	0.454	0.848
Път „с“	-0.059	0.118	-.030	0.495	.621	-0.292	0.175

Таблица № 4 Изчислени ефекти от прилагането на статистическа процедура „Медиаторен анализ в process“, за установяване на позитивните взаимоотношения като медиатор на връзката между строгост на реда (независима променлива) и резилианс (зависима променлива) при студенти

Ефект	Нестандартизирани коефициенти		Стандартизиран и коефициент			95.0% CI за В	
	В	SE	β			Долна граница	Горна граница
Общ ефект (с)	0.105	.125	.054	.842	.401	-0.141	0.351
Директен ефект (с')	-0.059	.118	-.030	0.495	.621	-0.292	0.175
Индириктен ефект (a*b)	0.164	-----	.084	----	-----	0.054	0.294

В медиаторни модели на двете групи изследвани лица ясно се вижда, че строгостта на реда влияе в по-голяма степен на позитивните взаимоотношения при курсантите в сравнение с изследваните студенти (фиг.1). Представени са стандартизираните коефициенти, което позволява сравнение на силата на връзките между факторите включени в анализа.

Фигура 1. Медиаторен модел на интерактивните ефекти на строгостта на реда върху развитието на резилианса курсантите и студентите - стандартизирани регресионни коефициенти

В контекста на получените резултати, според Величков и Радославова, позитивните взаимоотношения са аспект на позитивното психично функциониране и те ги определят като продукт на цялостното взаимодействие на индивида със средата в определен момент от неговия живот. В наше предишно изследване тези резултати се потвърждават [2,3]. В този смисъл представените резултати по отношение на строгостта на реда и позитивните взаимоотношения могат да се разглеждат като свързани с учебно-тренировъчната среда. Получените резултати показват по-нисък индиректен ефект при обучаемите студенти в сравнение с изследваните курсанти (фиг. 1). Анализът показва, че при курсантите поставени в строго организирана, структурирана среда, които имат по-изразени умения за поддържане на позитивни взаимоотношения, могат да се очакват по-високи нива на развитие на резилианс.

Разликата в резултатите за силата на взаимовръзките при двете категории обучаеми в морската академия могат да се обяснят по следния начин. Курсантите живеят и служат в йерархизирана среда, където служебните задължения определят съществуващите взаимоотношения. Военно образователната среда насърчава изграждането на позитивни взаимоотношения чрез изпълненията на екипни дейности и съвместния начин на живот. Студентите пребивават частично в учебно-тренировъчната среда и имат много повече „степени на свобода“, т.е. в периода на присъствието им в морската академия много повече фактори оказват влияние върху тях, голяма част от които не са свързани с академията. Това от една страна е положително за развитието на личността като цяло, но от друга страна се намалява възможността академията да влияе пълноценно за формиране на важен аспект от професионално необходимите качества за упражняване на професията на корабния офицер.

Обобщени резултатите от двете групи съответно показват, че влиянието на средата, в качеството си на поставяща ограничения и санкции, чрез позитивните взаимоотношения, повишава нивото на резилианса като личностна характеристика.

2.1. Приложимост на ефектите от медиаторния модел в практиката

Полезността на получените резултати може да се разгледа в две направления: учебна среда и работна / корабна среда. Проследяването на взаимовръзката между повишаването на резилианса по време на обучението и извеждането на добри практики може да допринесе за по-добрата адаптация на младите морски специалисти към корабната служба.

Важността на позитивните взаимоотношения като компонент на изграждане на устойчива личност са проверени в предходни авторски изследвания проведени с обучаеми в Морската академия. Данните показват ($F[4;43] = 13,392$; $p < 0,001$), че съществува статистически значимо влияние от страна на характеристиките „позитивни взаимоотношения“ и „оптимизъм“ върху „резилианса като личностна характеристика“. Те могат да послужат за основа в

оптимизирането на системите за обучение във висшите учебни заведения, където младата личност продължава да се развива. Очертава се необходимостта от създаване и поддържане на среда, предразполагаща към формирането на приятелски взаимоотношения и взаимна подкрепа. Това може да подпомогне процеса на адаптация и социализация и в дългосрочен план да окаже благоприятно въздействие върху личността. В тази връзка, резултатите показват възможности за оптимизиране на учебно-тренировъчната среда за студентите. Това може да се постигне чрез още по-изразено структуриране на средата и налагането на ясни и точни правила и съблюдаване тяхното спазване в процеса на обучение и тренировките упражнения. Необходимо е самите инструктори чрез личен пример и контрол в средата, да налагат ясни изисквания и позитивни взаимоотношения, като използват набор от „меки умения“ (комуникативни, лидерски и др.).

Последващата реализация на младите морски специалисти отново поставя на изпитания нивото на устойчивост. Важна е ролята на средата в процеса на адаптация към новите изисквания. Младият човек има необходимост да продължи създаването и поддържането на приятелски взаимоотношения на борда на кораба. Възприятието на подкрепа от страна на колегите е определящо за поддържане на психичното благополучие. Добра практика е да се назначи ментор на младия стажант / офицер, който да оказва подкрепа през първите месеци на плаването. През последните години е отчетено повишаване на тревожните и депресивни заболявания. От проведените изследвания се установява, че водеща причина за тях е чувството за самота на членовете на екипажа. Това подчертава нуждата от създаване и поддържане на позитивни взаимоотношения между членовете на екипажа. Отчита се необходимост от създаване и развиване на грижа на психичното здраве на плавателния състав на борда на кораб

Изводи

От представения медиаторен модел могат да се направят следните изводи:

Важно е формулирането на ясни правила на взаимодействие в организацията, които да регламентират поведението на ръководния, преподавателския състав и обучаемите. Необходимо е спазването на наложените норми и правила да се контролира. Строгостта на реда, разбран като структурираност на време и поведение, както и очакване на санкции за нарушаване на установени норми, оказва съществено въздействие върху развитието на индивидуалния резиланс. Базирайки се на факта, че подготвящите се кадри за морската индустрия и военноморските сили след завършването си попадат в строго йерхизираната корабна и/или военна среда, е нужно в процеса на обучение да бъде формиран навик за следване и спазване на наложените изисквания, както и осъзнаване на негативните последици от обучаемите при тяхното нарушение.

Не бива да се смесва строгостта на реда с авторитарния стил на управление. Моделът показва, че ефектът от строгостта на реда върху резиланса се увеличава чрез влиянието на позитивните взаимоотношения. Това определя водещата роля на междуличностните взаимоотношения при присъствието в академичната среда. Личността на преподавателя, командира, ролята на колегите е определяща за приемането и спазването на правилата. Личният пример, проявеното отношение, проявената емоционална и социална компетентност на преподавателския състав влияе върху развитието на резиланса. Водещо в процеса на обучение е отношението, прекалено толерантното или авторитарно води до обратен ефект. Затова е добре да се провеждат обучения с преподавателския и командния състав, с фокус върху поддържането на добри етични и лидерски практики.

Резултатите от изследването подсказват потенциал за оптимизиране на подготовката на студентите в специалностите за гражданското корабоплаване, в посока на допълнително структуриране на времето, което те прекарват в академичната среда и дейностите – учебни и тренировъчни, в които са ангажирани.

В заключение може да се каже, че човекът се печели и губи с отношение, а ясните правила, граници и ред подпомагат развитието на личността, пречупвайки се през призмата на

междоличностните взаимоотношения. Проводник на добрите взаимоотношения са преподавателите, командирите и организацията като цяло. Яснотата и спазване от всички категории служители и обучаеми в академията подпомагат развитието на устойчивостта на вторите (обучаемите).

Използвана литература:

- [1]. Величков, А., Радославова, М. Психодиагностични методи 2005, Пандора Прес-София
- [2] Караденчева, А., Медникаров, Б., Цветков, М. (2019) Предизвикателства пред образованието на морски специалисти в Република България. Сборник с доклади от симпозиума „Стратегически съюз – фактор за развитието на икономически коридори“ 24-25 октомври 2019 г., ВВМУ „Н. Вапцаров“, стр. 38-45 ISBN 978-619-7428-42-1 (печатно издание) ISBN 978-619-7428-43-8 (онлайн)
- [3] Недева, Р. Различия във възприемането на околната среда според нивото на устойчивост, Варненски медицински форум 2018, том 7, Медицински университет – Варна.
[Online] Available: <https://journals.mu-varna.bg/index.php/vmf/article/download/4998/4265>
- [4] Стоянов, В. (2011) Психически стрес в организацията, СУ „Черноризец Храбър“, Варна ISBN 978-954-715-492-6
- [5] Burke, L. (2012) Research development through the life cycle, publisher: Dilok, Sofia p. 433, ISBN 978-954-2902-15-7
- [6]. Garmezy, N., Masten, A. S., Tellegen, A. (1984) The study of stress and competence in children: A building block for developmental psychopathology. Child Development. Volume 55(1), Feb., pp. 97–111.
- [7]. Garmezy, N., Rutter, M. (1988) Stress, coping and development in children. New York: Johns Hopkins University Press
- [8]. Grotberg, E. (1995) A guide to promoting resilience in children: strengthening the human spirit. Early Childhood Development: Practice and Reflections. No 8. [Online] Available from: <https://bibalex.org/baifa/Attachment/Documents/115519.pdf>.
- [9]. Hiew, C. (1998) Resilience: Development and Measurement. Faculty of Education – Hiroshima University. Hiroshima, Japan: Paper presented at the Graduate Department of Learning and Curriculum Development
- [10]. Montgomery, M., Cote, J. (2019) College as a Transition to Adulthood, DOI:10.1002/9780470756607.ch8
- [11]. Seligman, M. E. P. Csikszentmihalyi, M. (2000) Positive Psychology – An Introduction. American Psychologist., pp. 5-14.

За контакти:

проф. д-р Валери Стоянов
ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“
e-mail: v.stoyanov@nvna.eu

д-р Росица Недева
ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“
e-mail: r.nedeva@nvna.eu